

PREGLEDI I MIŠLJENJA

Jovana Škorić¹

Filozofski fakultet, Odsek za socijalni rad
Univerzitet u Novom Sadu

Primljen: 1.5.2020.

Prihvaćen: 24.11.2020.

UDK: 321.011.5:376.74(=214.58)

DOI 10.19090/ps.2020.2.113-127

ANALIZA RADA ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA U DOMENU INKLUZIJE ROMSKE DECE U OBRAZOVNI SISTEM

Apstrakt

U uvodnom delu rada elaboriraće se perspektive i izazovi organizacija civilnog društva u domenu inkluzivnog obrazovanja. Naime, prikazaće se na koji način one mogu da budu relevantne i korisne u promovisanju jednako kvalitetnog obrazovanja, dok će se sa druge strane analizirati prepreke pri dostizanju istog. U središnjem delu rada, prikazaće se aktuelan rad organizacija civilnog društva u državama jugoistočne Evrope, kao i na teritoriji AP Vojvodine, te će se analizirati slabosti i prednosti istih. Shodno tome, rad će se služiti i analizom sadržaja različitih dokumenata i projekata čiji je krajnji cilj uključivanje (romske) dece u obrazovni sistem. Završni deo rada ostavljen je za diskusiju i zaključna razmatranja o značaju organizacija civilnog društva kao važnog potencijalnog partnera u nastojanjima da se stvore nova rešenja, prakse i adekvatne mere koje će biti kompatibilne principima socijalne pravde, razvoja i demokratije.

Ključne reči: organizacije civilnog društva, inkluzija, romska deca, obrazovni sistem.

Uvod

Civilno društvo ima jedinstvenu ulogu u negovanju inovacija. Ima sposobnost da eksperimentiše, da se kreće brže (od vlade) i da deluje kao zastupnik promena.
(World Economic Forum,
2013: 14)

¹ jovana.skoric@ff.uns.ac.rs

Pitanje Roma je tek poslednjih nekoliko decenija zaokupilo pažnju naučnika, uprkos dugoj istoriji diskriminacije i njihovog nepovoljnog položaja širom Evrope (McGarry 2010, 2011). Radova na temu problema inkluzije romske dece u obrazovni sistem ima dosta, međutim, veoma mali broj njih se bavi(o) tumačenjem i sistematizovanjem organizacija civilnog društva (u daljem tekstu OCD) u ovom kontekstu. I ako se OCD smatraju relevantnim i korisnim u promovisanju jednakog i inkluzivnog obrazovanja, mnogo više pažnje je usmereno na projektne aktivnosti i sprovođenje različitih razvojnih programa, dok je teorijska baza u ovom kontekstu prilično oskudna. Shodno tome, rad pretenduje da kroz analizu sadržaja različitih dokumenata i projekata predstavi trenutnu snagu i kapacitete OCD, kao i da analizira postojeće programe i aktivnosti na teritoriji AP Vojvodine u kontekstu inkluzivnog obrazovanja.

Mekgeri (McGarry, 2010) ističe značaj organizacija civilnog društva koje predstavljaju važan faktor (socijalne) politike u procesu socijalnog uključivanja. Slično tome, Seran smatra da su efektivne OCD u saradnji sa državom ključ za promovisanje inkluzije u obrazovanju i borbe protiv socijalnog isključivanja (Seran, 2013). Brazilski teoretičar, pedagog i filozof Paolo Freire, čija dela imaju značajne implikacije na socijalnu politiku i socijalni rad, tvrdio je da su OCD odigrale ključnu ulogu u uključivanju marginalizovanih grupa u obrazovni sistem (Freire, 1972, 1973). Odnosno, posmatrao je OCD kao vrlo heterogene entitete koji se kreću od malog skupa pojedinaca, pa sve do velikih bilateralnih korporacija.

Herakova (Herakova, 2009) nam takođe nudi pregled o značaju OCD u domenu uključivanja romske dece u obrazovni sistem, te navodi da je civilno društvo pokretač putem kojeg Romi mogu sagledati svoje interese, izraziti svoje želje i uz pomoć i podršku zajednice uticati na pozitivne promene. U vezi sa tim, Sobotka (Sobotka, 2011), Mekgeri (McGarry, 2010) i Klimova (Klimova, 2005) su pokušali da ispituju odnose moći, uloga i uticaja organizacija civilnog društva na inkluziju Roma i njihov fokus je bio na analizi odnosa između vladinih institucija i romskog naroda. Klimova (Klimova, 2005) u svom istraživanju navodi da su OCD i njihov angažman kada je u pitanju romska zajednica tesno povezane sa socijalnim, političkim, ekonomskim i demografskim uslovima jedne zemlje. Shodno tome, OCD zavise od konteksta, ali isto tako one mogu da pomognu u stvaranju okruženja u kojem bi romska populacija mogla da učestvuje u odlukama zajednice. Dakle, OCD imaju moć da pomognu u iskorenjivanju siromaštva što može da bude korak ka uspešnijoj inkluziji romske dece u obrazovni sistem. Pored toga, ona smatra da su OCD prakse inovativne i da mogu da razviju kreativna rešenja kada se radi o siromaštvu i socijalnom isključivanju romske dece. Sa druge strane ističe i javno nepoverenje u ove organizacije mahom zbog nejasnih misija, slabih tehničkih kapaciteta, neiskustva, finansijske neodrživosti, nepostojanja demokratskih praksi unutar organizacija itd.

Relevantna u ovom kontekstu jesu i istraživanja Trehana (Trehan, 2001) i Koce (Kocze, 2012) koja daju istorijske prikaze rada (romskih) organizacija civilnog društva kao prakse koje mogu da unaprede ljudsko blagostanje i dovedu do pozitivnih druš-

tvenih promena za romsku populaciju. Međutim, teorijski okviri ovih istraživanja su mahom usmereni na analizu lokalnih akata i strategija, na asimetrične odnose između OCD i vlasti, a bez dublje analize uticaja i uloge OCD na stvarno uključivanje romske populacije u društvo.

Uloga, perspektive i dometi organizacija civilnog društva u zemljama jugoistočne Evrope

U ovom podnaslovu glavni fokus je u pokušaju da se razumeju uloge i dometi organizacija civilnog društva u različitim evropskim zemljama. S obzirom na to da je romska populacija najviše nastanjena u jugoistočnom delu Evrope, prikazaće se rad istih na ovim prostorima. Svrha uporedne analize postojećih podataka o radu OCD jesu identifikacija i objašnjenje sličnosti i/ili razlika u njihovim karakteristikama i angažmanima.

U ovom trenutku, OCD imaju malo formalnih ovlašćenja, međutim njihov uticaj sve više se širi i raste. Organizacije civilnog društva (posebno romske OCD) jesu važna komponenta politike socijalnog uključivanja Roma na čitavom evropskom tlu. U tom smislu, veoma je važna održiva podrška OCD, te sinergija između istih i države. Takođe, značaj OCD za unapređenje socijalnog uključivanja Roma prisutan je u gotovo svim relevantnim dokumentima EU (Milosheva-Krushe et al., 2013). Širom Evrope, članovi OCD bili su u prvom planu kada je u pitanju testiranje novih pristupa kao što su npr. školski, zdravstveni ili zapošljavajući medijator, novi zakoni u borbi protiv diskriminacije i sl. Konkretno, kada je u pitanju rad na inkluziji romske manjine sve više dominiraju OCD kao profesionalni (odnosno registrovani) pružaoci socijalnih usluga. Međutim, postavlja se pitanje, koliko su one zaista zastupljene i delotvorne u praksi?

Bugarska je jedna od zemalja sa najvećim procentom romske populacije te su zabeleženi primeri dobrih praksi (ali i određene barijere) u inkluziji romske populacije. U ovoj državi, predstavnici OCD uključeni su kao posmatrači (sa pravom glasa) u *Nadzornim komitetima operativnih programa*. Pored toga, predstavnici Roma takođe su prisutni u tzv. *Savetu za javne konsultacije* koji je organizovan u *Parlamentu za odbor za evropske poslove i nadzor evropskih fondova*. Cilj u tom kontekstu jeste jačanje partnerstva između Vlade i civilnog sektora radi bolje transparentnosti i efikasnijeg angažmana u različitim domenima koji se tiču romske populacije (Bogdanov and Zahriev, 2011). U ovoj državi, najaktivnije i najvidljivije jesu OCD koje se nalaze u većim i bolje razvijenim gradovima, dok ih je po ruralnim krajevima manje, a ukoliko ih i ima često imaju problem sa kapacitetom i transparentnošću.

Takođe, ono što predstavlja barijeru za većinu OCD u Bugarskoj, jesu inicijative malih razmera, finansijska neodrživost, kao i neadekvatna podrška države (Bogdanov and Zahriev, 2011). Iz ovoga može da se zaključi da su glavne prepreke za opipljiv(ij) e rezultate neadekvatni resursi i nemoć manjih i malih OCD. Prema nekim procenama oko 20% romske dece u Bugarskoj nikada nije išlo u školu. U ovom kontekstu, OCD

su bile spremne u pokušaju da realizuju program desegregacije romske dece. Uprkos početnom entuzijazmu o postignutim rezultatima, moglo bi se reći da glavni cilj nije bio postignut. Na duge staze, kampanja desegregacije je pokrila samo deo romskih učenika (onih imućnijih) dok prava segregacija nije postignuta u celosti.

Jedan od značajnih projekata OCD u Bugarskoj jeste i “*Vratimo decu u škole*” koji ima za cilj ostanak romske dece u školama. Neke od aktivnosti koje su realizovane u okviru istog jesu promena nastavnog plana i uvođenje dopunske nastave za romsku decu. Ovaj projekat ostvario je relativno dobre rezultate – očigledan porast romske dece koja pohađaju osnovne škole, međutim veliki problem ostaje segregacija u školama. *Institut za otvoreno društvo* smatra da su ovakve aktivnosti dobre i poželjne, međutim one su paliativne i ne rešavaju problem obrazovne inkluzije na duže staze (Open Society Institute, 2001). Takođe, relevantno istraživanje (Bogdanov and Zahriev, 2011) govori i o sve većem odlivu romskih aktivista usled razočarenja zbog nedostatka vidljivih rezultata u poslednjih 20 godina kada je u pitanju tranzicija ka demokratiji i socijalnoj jednakosti.

Pored Bugarske, Mađarska je bila među prvim zemljama koje su kreirale sistem za promociju manjinskih prava usmerenih na inkluziju romske manjine (National Democratic Institute, 2006). U Mađarskoj, kada je u pitanju uključivanje romske dece u obrazovni sistem, OCD se bave različitim aktivnostima. Edukativne aktivnosti za decu i omladinu, kao i rad sa roditeljima i širim porodicama, inicijative za aktiviranje zajednice samo su neke od misija OCD. Osnovani su i roditeljski klubovi, letnji kampovi i organizovani su različiti kulturni događaji u zajednici. Kombinujući sve ovo, rezultat jeste smanjenje osipanja iz sistema obrazovanja i povećanje motivacije romskih učenika za uspešno završavanje školovanja. Jedan od projekata podržan od strane OCD jeste i “*Romavesitas*” koji se bavi sistematskim razvijanjem novih programa koji pomažu romskim studentima da završe studije. Pored toga, u Mađarskoj se beleži i dobar primer konzistentne kampanje za širenje znanja o različitim oblicima siromaštva što direktno može da ima uticaj na inkluziju romske populacije. Cilj u tom smislu jeste pokretanje socijalnog dijaloga za povećanje odgovornosti, solidarnosti i dobrovoljnih akcija u zajednici (Milosheva-Krushe, Ivanova, Grosu, Krushe, Neagoe, Gencev, Hurrle and Rezmues, 2013). Uprkos nekim dobrim praksama, kao glavni problem ka inkluziji romske manjine aktivisti OCD ističu nedovoljnu podršku zajednice.

U Hrvatskoj najveći deo OCD čine građanska udruženja (ili NVO). OCD su aktivne u svim delovima zemlje, međutim postoji jasna koncentracija aktivnosti u glavnom gradu, Zagrebu i kružnom centralnom regionu (čak 60% OCD) (Bogdanov and Zahriev, 2011). Što znači da postoji koncentracija dobro razvijenih, visoko upadljivih i profesionalnih nevladinih organizacija koje rade u Zagrebu. Veliki deo istih bavi se ljudskim pravima i demokratskim procesima, međutim, sposobnost civilnog sektora na uticaj javne i socijalne politike prilično je ograničen. Veliki deo OCD bavi se pružanjem usluga u zajednici, odnosno neformalnim obrazovanjem, savetovanjem i raznim drugim uslugama. Kao sektor, civilno društvo u Hrvatskoj je slabo integrisano,

u smislu da ne postoji mreža saradnje koja bi bila u mogućnosti da koordinira raznolikost građanskih glasova i predstavlja civilno društvo u javnosti ili na političkoj sceni (Sterland and Rizova, 2010). Kada je obrazovanje u pitanju, situacija je nešto bolja nego u gorepomenutim zemljama. Obuhvat romske dece u osnovnoškolskom uzrastu (6-15 godina) iznosi 80%. Jedan od glavnih problema koji ističu lideri OCD nije nezainteresovanost romskih roditelja za školovanje dece, nego nedovoljno obrazovanje samih roditelja kako bi deci mogli pružiti neophodnu podršku (Kunac, Klasnić i Lalić, 2012). Pored toga, predstavnici OCD ističu i materijalnu deprivaciju romskih roditelja kao veliku barijeru ka inkluziji u obrazovanju. Iz tog razloga, OCD se u velikoj meri fokusiraju na podršku romskim roditeljima. Podrška se kreće od obrazovanja odraslih, različitih formi osnaživanja i sl. pa do finansijske podrške.

U Sloveniji su zabeleženi dobri primeri rada OCD u eliminaciji diskriminacije putem promovisanja kontakata između Roma i ne-Roma. Neki od događaja koji su organizovani jesu predstave, različite radionice, romski letnji kampovi i sl. Pored različitih programa za romsku decu (npr. obuke u vezi sa informacionim tehnologijama, finansijska pomoć i podrška i sl.), OCD obučavaju i nastavnike i ostalo osoblje u domenu multikulturalnog obrazovanja, kao i nepristrasnog obrazovanja zarad socijalne pravde. Romski lideri u Sloveniji navode da se veliki broj OCD u ovoj zemlji fokusiraju na unapređenje zdravstvene zaštite, povećanje obuhvata dece u obrazovnom sistemu, povećavanje stope zapošljavanja za romsku populaciju i sl. (Bogdanov and Zahriev, 2011). Takođe naglašavaju da nije sporno da je to veoma bitno, međutim navode da se često zaboravlja da je diskriminacija od strane pojedinca u srcu mnogih kršenja prava. Naime, barijere za zapošljavanje ili pristup socijalnim službama često su rezultat upravo netrpeljivosti i diskriminacije od strane ne-Roma. Otuda i inicijative OCD za pokretanje aktivnosti koje nude put ka eliminisanju pojedinačne diskriminacije, što dugoročno može da dovede do veće stope uključivanja romske populacije u društvo (Bracic, 2016).

Vrlo dobar primer za osnaživanje jeste i projekat nevladine organizacije “*Niste sami*”. U središtu ovog programa jeste tolerancija koja je usmerena ka uvažavanju raznolikosti među učenicima različitog porekla. Shodno toj tematici, u okviru OCD napisani su i različiti priručnici za obuke nastavnika o multikulturalnom obrazovanju. Teme kao što su demokratija, ljudska prava, socijalna pravda i sl. bili su deo nastavnog plana i programa (Bracic, 2016). Pored toga različiti projekti OCD podržali su i različite inicijative koje su dovele do učestalosti kontakata između romske i ne-romske dece posredstvom multikulturalnih centara, nastupa, edukativnih, kulturnih i sportskih aktivnosti. U tesnoj vezi sa inkluzijom u obrazovanju jesu i projekti koji se tiču prevazilaženja siromaštva i razvoj zajednice, interkulturalnog dijaloga, kao i pristupa zapošljavanju romskih roditelja.

Pored gorepomenutih država i Albanija se u velikoj meri suočava sa problemom diskriminacije romske manjine. Uprkos postojanju nekoliko zakona i strategija (npr. *Zakon protiv diskriminacije iz 2010. godine, Nacionalna strategija o Romima iz 2003.*

godine položaj Roma u zemlji obeležen je ekstremnim siromaštvom i ekonomskom marginalizacijom (European Union, 2013).

U Albaniji je sektor OCD mali i relativno nerazvijen, u tom smislu postoji jasan nedostatak kapaciteta istih u ovoj zemlji. Neke od najaktivnijih i najuticajnijih organizacija rada su usmerene na osnaživanje manjinskih i diskriminiranih grupa, kao i na pružanje obrazovnih prava i mobilizaciji romskih građana da učestvuju u procesima donošenja različitih odluka. Pored toga, OCD su aktivne u pružanju socijalnih usluga (kao deo sistema socijalne zaštite, ali i u vidu dodatne pomoći u raznim drugim oblastima), kao i u domenu smanjenja broja ugrožene romske dece sa ulica koja se eksploatišu i zloupotrebljavaju. Neki od programa jesu i podržavanje istih u formalnom i neformalnom obrazovanju, te osnaživanje kroz izgradnju kapaciteta usmerenih na razvoj životnih veština.

Istraživanje (Sterland & Rizova, 2010) navodi i da je veoma loša stopa razvijenosti saradnje između različitih OCD, kao i da je slab nivo podrške koju uživaju od strane zajednice. Pored toga, veliki broj organizacija se suočava i sa ozbiljnim izazovima u angažovanju stalnog profesionalnog osoblja, te se angažmani uglavnom svode na kratkoročne ugovore na projektima. Shodno tome, naponi OCD da mobilišu značajn(ij) u podršku zajednice nisu se do sada pokazali plodonosni (European Union, 2013). Štaviše, poteškoće su višestruke; slab menadžment, ograničeni finansijski kapaciteti, nizak stepen građanskog učešća, nedostatak saradnje sa drugim OCD, amaterizam zaposlenog kadra itd.

Kada je Bosna i Hercegovina u pitanju, aktivnosti OCD dobro su raspoređene širom zemlje. Za razliku od gorepomenutih zemlja, u ovoj zemlji više od polovine registrovanih OCD (51.1%) posluju iz manjih gradova ili ruralnih opština (Sterland & Rizova, 2010). Uglavnom su usredsređene na specijalizovane oblike neinstitucionalnog pružanja usluga namenjenih deci, ugroženim ženama, nacionalnim manjinama i sl. Ono što se ističe kao problem jeste da preko 85% OCD ima manje od 10 zaposlenih ili manje od 10 članova (Sterland & Rizova, 2010). Pored toga, većina organizacija je finansijski zavisna od lokalnih vlasti i ima veoma mali budžet. Shodno tome, ovaj sektor se u Bosni i Hercegovini uglavnom oslanja na volonterski rad.

Značajan broj OCD usmereni su i na eliminaciju rasizma i diskriminacije, što ima direktan uticaj na inkluziju romske populacije. Organizovanje sportskih događaja, komemoracija važnih datuma za Rome, informacije o romskoj kulturi samo su neke od aktivnosti koje pozivaju na međusobni dijalog umesto nasilja. Misije ovih OCD odnose se na uključivanje romske populacije u kontekst javnog života, kao i u obrazovni sistem.

Naime, u kontekstu integrisane evropske platforme, Evropska komisija uvodi dokument *Okvir za nacionalne strategije integracije Roma do 2020. godine* (COM, 2011) u kojem se naglašava eksplicitna uloga (organizacija) civilnog društva. Uprkos tome što Evropska unija pokušava da osnaži OCD i da aktere civilnog društva iskoristi kao partnere za poboljšanje inkluzije romske populacije, smatraju da postoji samo mali

deo OCD koje imaju kapacitet da se uključe u mehanizme kreiranja (socijalnih) politika. Slična istraživanja (UNICEF, 2009) navode da lokalne OCD imaju veoma ograničen kapacitet kada je u pitanju konkurisanje za različite evropske budžetske fondove. Pre svega se to ogleda u jezičkim poteškoćama i barijerama, kompleksnim formama same prijave, ali i komplikovanim budžetskim tabelama. U drugom redu, potencijalni razlozi tome, jesu, pre svega, finansijska neodrživost, ali i izostanak podrške čitave zajednice. Nalazi pojedinih studija (World Economic Forum, 2013) impliciraju na to da nedostatak podrške zajednice višestruko otežavaju obrazovnu inkluziju romske dece. Dosadašnja istraživanja (Civil Society Initiative, 2001) svedoče o tome da je rad OCD u kontekstu inkluzije u obrazovanju često slab i fragmentiran.

Moglo bi se reći da je veliki deo pregledanih projekata i drugih inicijativa donelo neke opipljive rezultate za romsku manjinu, međutim oni se mogu smatrati samo (sitnim) *koracima* u procesu celokupne inkluzije. Na osnovu prikazanih istraživanja u vezi sa različitim angažmanima OCD u (obrazovnoj) inkluziji romske dece van Republike Srbije, može da se primeti da su neki projekti testirali nove metodologije, zagovarali odgovornije, transparentnije i kvalitetnije već postojeće usluge, uključivali različite vrste obuka za školsko osoblje, pružali direktnu podršku romskim porodicama na najrazličitije načine, stvarali saradnju između OCD i različitih drugih institucija, itd., sa ciljem participativnije i sveobuhvatnije implementacije različitih vidova dobre prakse. Takođe, evidentno je da je nemali broj projekata usmereno i na širenje svesti i znanja o ljudskim pravima i na borbu protiv diskriminacije, što je rezultiralo organizovanjem različitih kurseva, seminara, radionica i sl. Sve ovo imalo je jedan primarni cilj, a on jeste *aktiviranje zajednice* i razvoj različitih inicijativa za poboljšanje blagostanja romske populacije (Milosheva-Krushe et. al., 2013). Članovi različitih OCD se slažu da su mnogi od tih projekata bili dobri modeli i inicijative, ali često slabe održivosti. Neki od problema sa kojima su se suočavali jesu finansijske poteškoće, nedovoljno razvijena mreža saradnje, loša targetiranost različitih usluga, nekoordinacija sa različitim drugim sektorima (državni, privatni i sl.) itd.

Značaj i dometi organizacija civilnog društva na teritoriji AP Vojvodine

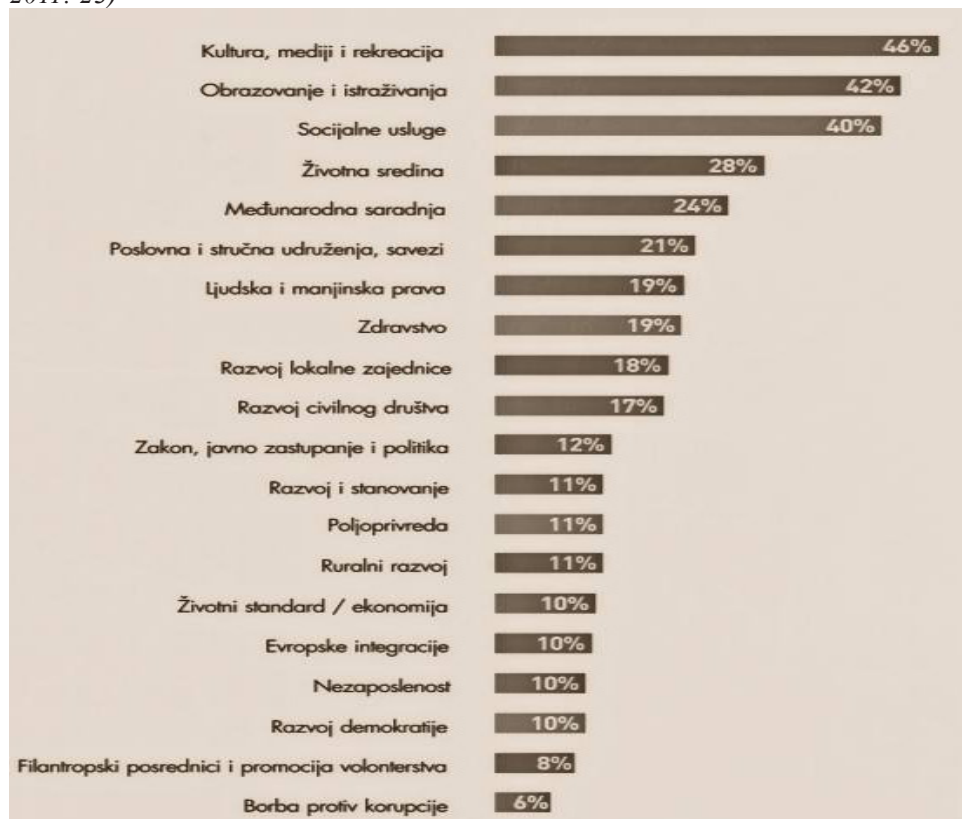
Kada je Republika Srbija, odnosno AP Vojvodina u pitanju, na osnovu dostupne i relevantne literature može da se vidi da je analiza rada OCD kao podrške romskoj deci u sistemu obrazovanja (ali i u borbi protiv socijalnog isključivanja i siromaštva) dokumentovana u različitim popularnim medijima i izveštajima samih OCD, međutim u okrilju naučnih krugova i naučnih istraživanja je gotovo i nema (Sterland & Rizova, 2010). Naime, u Republici Srbiji je malo pouzdanih podataka o radu OCD zbog nedostatka jedinstvenog registra istih. Dostupna baza podataka ukazuje na to da su aktivnosti OCD zastupljene širom zemlje, međutim najveći deo njih jesu u glavnom gradu Beogradu i u većim regionalnim centrima poput Novog Sada i Niša.

Zakon o socijalnoj zaštiti u Republici Srbiji (mart 2011. godine) uvrstio je OCD u potencijalne pružaoce usluga što predstavlja korak napred i može da ima značajan uticaj na rad i održivost OCD koje pružaju usluge iz domena socijalne zaštite (Građan-

ske inicijative, 2014). Rezultati istraživanja *Procena stanja u sektoru organizacija civilnog društva (OCD) u Srbiji* (Građanske inicijative, 2011) nam pokazuju da je civilni sektor relativno mlad, odnosno da je većina organizacija civilnog društva u Republici Srbiji nastala posle 2000. godine. Najveći broj njih uglavnom se bave kulturom, medijima i rekreacijom, obrazovanjem i istraživanjem, socijalnim uslugama, životnom sredinom i sl. što je ilustrativno prikazano na sledećoj *Slici 1*.

Slika 1.

Podaci o oblastima kojima se bave OCD u Republici Srbiji (Građanske inicijative, 2011: 23)

Na *Slici 1*. može da se primeti da se u Republici Srbiji najveći broj OCD bavi kulturom, medijima i rekreacijom, čak 46% dok se pitanjem obrazovanja i istraživanjem u oblasti obrazovanje bavi 42% OCD. Naime, OCD se u velikom procentu bave i socijalnim uslugama (40%), životnom sredinom (28%), međunarodnom saradnjom (24%) itd., dok se prema zvaničnim podacima najmanje bave promocijom volonterstva i borbom protiv korupcije.

Građanske inicijative (Građanske inicijative, 2011) navode da OCD na teritoriji AP Vojvodine postoje, međutim imaju vrlo malo aktivnih programa i aktivnosti što utiču na njihovu (ne)održivost. Pojedina istraživanja (npr, Civilno društvo i razvoj, 2008) svedoče da nije mnogo drugačija situacija ni u drugim predelima Republike Srbije. Praćenje i ocenjivanje rada različitih OCD je još uvek na niskom nivou i svodi se na interne evaluacije projekata i neformalne povratne informacije od korisnika, izuzev kada su u pitanju veći evropski projekti (Građanske inicijative, 2014). Studija (2014) takođe beleži da su partnerstva između različitih OCD sve zastupljenija, međutim različita istraživanja navode da i dalje nema dovoljno interakcije, komunikacije, razmene ideja i različitih inicijativa između istih. Kada sumiramo prethodne rezultate, ono što je zajedničko za veliki broj OCD na teritoriji cele Republike Srbije jeste sledeće: loša finansijska situacija; nedostatak stručnog kadra u odnosu na složenost posla; nepostojanje internog monitoringa dobrih praksi; nedostatak saradnje sa drugim relevantnim akterima kao što su lokalne samouprave i vladin sektor; nedostatak saradnje između različitih OCD; neadekvatno strateško usmeravanje i loš menadžment. Navedeni zabrinjavajući trendovi rezultirali su i kreiranje platforme *Tri slobode* u aprilu 2019. godine čiji je cilj kolektivna borba u kontekstu sačuvanja integriteta OCD i svih zaposlenih i aktivista u ovom sektoru (Građanske inicijative, 2019).

Na teritoriji AP Vojvodine, evidentirane su OCD koje su socijalno progresivne i preduzetničke, te uspešne u izgradnji dobrih praksi u oblasti socijalne politike. Kao jedna od najznačajnijih i najaktivnijih OCD na teritoriji AP Vojvodine smatra se *Ekumenska humanitarna organizacija*² (EHO) iz Novog Sada. Glavni cilj ove organizacije jeste izgradnja kohezivnog i zdravog građanskog društva putem smanjenja stope siromašva, razvijanja međucrkvene saradnje i promocije ljudskih prava.

Kada je romska nacionalna manjina u pitanju, EHO trenutno realizuje projekat "*Procena stanja u romskim naseljima u 20 pilot opština u Srbiji*" što doprinosi relevantnim podacima, detaljnim procenama i analizi stanovanja i infrastrukture u romskim naseljima (EHO). Pored toga, pomenuta organizacija pruža i pomoć u vidu školskog pribora, rančeva i udžbenika romskoj deci iz socijalno ugroženih porodica. Takođe, ona obezbeđuje i potrebne dokvalifikacije i stručna usavršavanja za pedagoške asistente koji su veoma značajni u procesu socijalnog uključivanja romske dece u obrazovni sistem. U kontekstu obrazovanja, EHO trenutno organizuje i program dopunske nastave za romsku decu u cilju manjeg osipanja iz sistema obrazovanja (Ekumenska humanitarna organizacija n.d.).

Pored EHO, *Centar za proizvodnju znanja i veština*³ (CPZV) je OCD iz Novog Sada koja ima zaseban romski program. U okviru romskog programa organizacija kontinuirano realizuje jačanje i osnaživanje kapaciteta romskih OCD i drugih institucija

---

² Izvori preko kojih smo došli do uvida u rad i angažovanje OCD EHO, kao i saznanja o njihovim programima i aktivnostima jesu njihov sajt i nezvaničan dokument koji je dobijen od strane same organizacije

³ Izvori preko kojih smo došli do uvida u rad i angažovanje OCD CPZV, kao i saznanja o njihovim programima i aktivnostima jesu njihov sajt i nezvaničan dokument koji je dobijen od strane same organizacije

koje se bave pitanjem Roma. Organizacija trenutno realizuje projekat “*Rano obrazovanje i briga o deci u funkciji prevencije osipanja i povećanja obrazovnih postignuća romske dece u Novom Sadu*” u partnerstvu sa Centrom za socijalni rad grada Novog Sada i gradskom upravom za obrazovanje grada Novog Sada. Konkretno, CPZV u saradnji sa partnerima radi(će) na povećanju obuhvata romskih dečaka i devojčica u predškolskoj ustanovi, te na unapređenju kompetencija njihovih roditelja, kao i na smanjenju osipanja romskih dečaka i devojčica iz škola u Novom Sadu (Centar za proizvodnju znanja i veština, n.d.). Aktivnosti obuhvataju niz mera podrške kao što su socio-edukativni terenski rad sa decom predškolskog uzrasta, materijalna podrška romskim porodicama, formiranje školskih timova za sprečavanje osipanja u sedam osnovnih škola u Novom Sadu, psihosocijalna podrška porodicama školske dece itd. (Centar za proizvodnju znanja i veština, n.d.).

Takođe, na teritoriji Novog Sada, *Novosadski humanitarni centar (NHC)* ima dečiji centar, gde okuplja romsku decu i grupu volontera koji im pružaju podršku kako bi uspeali da završe (osnovnu) školu. Ova inicijativa je nastala nakon završetka projekta i prestanka finansiranja istog, jer su se rezultati projekta pokazali veoma relevantnim, delotvornim i plodonosnim. Kako saznajemo od zaposlenih, ovaj rad NSHC obavlja uz pomoć volontera i sopstvenih resursa i uz povremenu simboličnu podršku raznih donatora. Prvenstveno se rad obavljao u njihovom centru, ali vremenom, škole su prikazale zainteresovanost za pomenut program. Njihov cilj jeste, pre svega, da pruže pomoć detetu kome je ona potrebna, bez obzira na etničku pripadnost. U dečijem centru organizuju se sledeće aktivnosti koje mogu da imaju uticaj na inkluziju romske dece u obrazovni sistem:

- 1) pomoć u učenju – dopunska i individualna nastava;
- 2) kreativne/edukativne radionice – razvoj socijalnih veština i samopouzdanja;
- 3) psihološka podrška – ohrabivanje dece i roditelja da ne odustaju od školovanja;
- 4) materijalna podrška – shodno mogućnostima pomaže se romskim porodicama u školovanju dece;
- 5) socijalizacija – organizovanje izleta i druženja sa decom iz drugih škola i posećivanje raznih kulturnih dešavanja (Novosadski humanitarni centar n.d.).

Još jedna organizacija civilnog društva koja je aktivna na teritoriji AP Vojvodine u domenu obrazovanja, jeste *Edukativni centar Roma*⁴ iz Subotice, čiji je dominantni tip aktivnosti monitoring zakona, javnih politika i rada različitih institucija. Pored toga, ova OCD kontinuirano pomaže romskim porodicama kako bi o(p)stali u sistemu obrazovanja. Shodno tome, ova OCD je godinama unazad aktivna u izradi politika (različitih strategija i zakonskih akata) na lokalnom, ali i na državnom nivou. Jedan od glavnih ciljeva iste jeste društvena stabilnost i mir u okviru šire zajednice.

⁴ Izvor preko kojih smo došli do uvida u rad i angažovanje OCD *Edukativni centar Roma*, kao i saznanja o njihovim programima i aktivnostima jeste nezvaničan dokument koji je dobijen od strane same organizacije

Ova OCD smatra da, i pored odlične zakonske regulative u Republici Srbiji, postoji veliki broj romske dece van sistema obrazovanja ili u specijalnim školama. Aktivnosti koje se sprovode u okviru obrazovanja jesu: monotoring implementacije strategije i akcionog plana u oblasti obrazovanja, iniciranje aktivnosti za uspostavljanje multisektorske saradnje između različitih institucija, mapiranje i promovisanje primera dobre prakse. Takođe, njihovo mišljenje jeste da se položaj romske zajednice u obrazovnom sistemu može menjati samo uz aktivno učešće većinskog stanovništva, kroz saradnju sa državnim institucijama koje tim aktivnostima daju legalitet i legitimitet. Moglo bi se reći da je njihova vizija društvo bez predrasuda i stereotipa, gde svaki pojedinac ima demokratsko pravo da učestvuje u kreiranju okruženja koje će svima pružiti jednake mogućnosti. Stoga, trenutno aktuelan program bavi se dopunskim aktivnostima koje su namenjene romskoj deci kojoj je pomoć potrebna. Program realizuju različiti akteri: romski pedagoški asistenti, volonteri itd. u saradnji sa školskim institucijama. Nažalost, kako osnivači organizacije kažu, ovo je trenutno jedini program koji je namenjen deci osnovno školskog uzrasta, zbog nemogućnosti finansijske održivosti. Kada sumiramo podatke koje smo dobili od samog *Edukativnog centra Roma*, mogli bi zaključiti da se organizacija bavi(la) sledećim:

- 1) podsticanjem romske zajednice da uzme aktivno učešće u društvenim tokovima;
- 2) organizovanjem, samostalno ili u zajednici sa drugim organizacijama, stručnih skupova, savetovanja, seminara i drugih oblika stručnog obrazovanja u ovoj oblasti;
- 3) objavljivanjem knjiga i drugih publikacija, u skladu sa zakonom;
- 4) angažovanjem naučnih i stručnih radnika za rad na naučnim, stručnim i istraživačkim projektima iz domena razvoja romske zajednice;
- 5) saradnjom sa univerzitetima, stručnim udruženjima i drugim organizacijama u zemlji i inostranstvu koje se bave programima razvoja romske zajednice;
- 6) saradnjom sa domaćim i međunarodnim organizacijama;
- 7) organizovanjem akcija za očuvanje čovekovog zdravlja i okoline i podizanju svesti o kulturi življenja u romskim naseljima u saradnji sa nadležnim organima;
- 8) poštovanjem standarda i primenu nacionalnih, evropskih i međunarodnih dokumenata koji se odnose na poštovanje ljudskih, ženskih i dečijih prava;
- 9) iniciranjem i afirmisanjem akcija za osnivanje preduzeća, zadruga, ustanova i drugih programa koji za cilj imaju ekonomsko osnaživanje i smanjenje siromaštva a u skladu sa ciljevima Udruženja;
- 10) negovanjem kulturnih vrednosti nacionalnih zajednica;
- 11) organizovanjem i sprovođenjem projekata i akcija za mlade i decu;
- 12) organizovanjem i sprovođenjem projekata i aktivnosti u cilju podrške starijim osobama;
- 13) organizovanjem humanitarnih akcija, u skladu sa zakonom u cilju razvoja lokalne zajednice.

*KUD Rumunka*⁵ sa teritorije opštine Sombor je aktivna OCD čija je misija integracija Roma kroz kulturne dijaloge i sportske aktivnosti i manifestacije. Pored toga, ova organizacija se bavi i obrazovanjem Roma kao i njihovim ekonomskim osnaživanjem. S obzirom na multietničku strukturu stanovništva Vojvodine, ova organizacija teži i identifikaciji problema i specifičnih prepreka u obrazovanju romske dece, kao i identifikovanju potencijala za prevazilaženje istih. U cilju osnaživanja kapaciteta romske dece i brže adaptacije u obrazovni sistem, ova organizacija godinama unazad sprovodi projekat interkulturalnog dijaloga. Ovaj projekat, trenutno i jedini aktuelan, ima za cilj povećanje kontakata između romske i ne-romske dece u cilju eliminisanja diskriminacije, stereotipa i predrasuda usmerenih prema romskoj populaciji.

Pored pomenutih organizacija, *Udruženje Multikulturalni Banat*⁶ sa teritorije opštine Kikinde realizuje projekat "*Razvoj i primena inkluzivnog obrazovanja Roma*". U okviru projekta, naglasak je na negovanju kulturnog identiteta Roma, odnosno njihovog jezika, kulture i tradicije. Naime, pored pokušaja smanjenja netrpeljivosti između romske i ne-romske dece, organizacija je aktivna i u domenu osnaživanja romske dece. Pomoć pri učenju, konsultacije sa školskim osobljem, podizanje svesti o značaju obrazovanja, ali i stimulisanje romskih roditelja samo su neke od aktivnosti u okviru pomenute organizacije.

Zaključna razmatranja: OCD kao značajna podrška u inkluziji romske dece u obrazovni sistem?

Ono što može da se zaključi na osnovu prethodnih istraživanja, ali i upoznavanja gorepomenutih OCD i njihovih programa i aktivnosti, jeste da uprkos svim dosadašnjim preduzetim merama i akcijama koje pretenduju na uključivanje romske dece u obrazovni sistem, stvarna uključenost ostaje i dalje veliki društveno-politički problem (na teritoriji AP Vojvodine) (Bauca, 2012). Pregled dosadašnjih istraživanja o OCD nam prikazuju da one mogu da budu snažno sredstvo u borbi protiv socijalnog isključivanja i bitan faktor u konsolidaciji demokratije sa jedne strane, dok je sa druge strane evidentirana slaba održivost tekućih programa OCD kao i problemi pri razvijanju novih. Shodno tome, postavlja se pitanje na koji način OCD mogu da pruže delotvorniju podršku romskoj deci? Odnosno, na koji način ta podrška može da se unapredi da bi bila vremenski održiv(ij)a.

Iz dosadašnje elaboracije trebalo bi da bude jasno da postoje velike razlike u strukturama, obimima, ulogama i načinima finansiranja programa i aktivnosti OCD u zavisnosti od konteksta. Međutim, zbog čega ne treba da se zanemare OCD i njihova dragocenost kada je u pitanju uključivanje (romske dece) u obrazovni sistem?

⁵ Izvor preko kog smo došli do uvida u rad i angažovanje OCD *KUD Rumunka* jeste njihov interni nezvaničan dokument koji je prosleđen od strane zastupnika organizacije.

⁶ Izvor preko kog smo došli do uvida u rad i angažovanje OCD *Multikulturalni Banat* jeste njihov interni nezvaničan dokument koji je prosleđen od strane zastupnika organizacije.

Kao prvo, one su jedinstvena kombinacija privatne inicijative i javne svrhe; odnosno, povezane su sa (romskim) građanima, zajednicom i njihovim (specifičnim) potrebama; fleksibilne su, dinamične, proaktivne i sposobne da iskoriste (privatne) inicijative kao podršku javnim ciljevima i sl. Naime, OCD imaju snagu i volju da popunjavaju praznine koje je sistem ostavio nepokrivene iz najrazličitijih razloga. Odnosno, one imaju ljudske resurse i dobro targerirane ciljeve, te bi trebalo da se ide u smeru da se njihovi kapaciteti na adekvatan način iskoriste. Iz ovih, ali i iz mnogih drugih razloga, vidimo da su OCD postale strateški važni potencijalni partneri u nastojanjima da se stvore nova rešenja, nove prakse i adekvatne mere. Pored toga, OCD mogu značajno da doprinosu i proizvodnji društvenog kapitala, odnosno poverenju i uzajamnostima koje jesu preduslovi za *demokratiju, socijalnu jednakost* i celokupni *socijalni razvoj*.

Jovana Škorić

Faculty of Philosophy, Department of Social work
University of Novi Sad

ANALYSIS OF THE WORK OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN THE FIELD OF INCLUSION OF ROMA CHILDREN IN THE EDUCATION SYSTEM

Summary

The introductory part of the paper will elaborate perspectives and challenges of civil society organizations in the field of inclusive education. Namely, we will show how they can be relevant and useful in promoting equally quality education, while on the other hand we will analyze the obstacles in achieving it. In the central part of the paper, we will present the current state of civil society organizations in the states of Southeast Europe, as well as in the territory of AP Vojvodina, and their weaknesses and strengths also will be analyzed. Accordingly, the paper will serve and analyze the contents of various documents and projects those involved goals of including (Roma) children in the education system. In the final part of the paper, we left room for discussion about importance of civil society organization as an important potential partners in the efforts to create new solution, practice and adequate measures that will be compatible with the principles of social justice, development and democracy.

Keywords: civil society organizations, inclusion, Roma children, education system.

Literatura

- Baucal, A. (2012). *Deca i mladi iz romske zajednice u obrazovnom sistemu Srbije: Marginalizovani u društvu i marginalizovani u obrazovnom sistemu*. Beograd: SANU Odeljenje društvenih nauka.
- COM (2011). *EU Agenda za prava deteta*. Dostupno na: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiWvc-nug-vsAhWEsaQKHxTBQwQFjAAegQIAhAC&url=https%3A%2F%2Fwww.mladiromi.me%2F2014-07-21-09-36-07%2Fdokumenta%2Fcategory%2F3-publikacije%3Fdownload%3D1%3Aevropski-okvir-za-izradu-nacionalnih-strategija-za-rome%26start%3D40&usg=AOvVaw3OJnobEV-ZYu31Cn-_SGTI. Pristupljeno: 30.11.2019.
- Bogdanov, G. & Zahariev B. (2011). *Bulgaria, Promoting Social Inclusion of Roma – a Study of National Policies*. Sofia: IES.
- Bracic, A. (2016). Reaching the Individual: EU Accession, NGOs, and Human Rights. *American Political Science Review*, 110 (3), 530-546.
- Civil Society Initiative. (2011). *Strategic Alliances – The Role of Civil Society in Health*. Dostupno na: http://www.who.int/civilsociety/documents/en/alliances_en.pdf. Pristupljeno: 2.01.2017.
- Centar za proizvodnju znanja i veština. (n.d.). *Centar za proizvodnju znanja i veština*. Dostupno na: <http://cpzv.org/en/home/>. Pristupljeno: 30.11.2018.
- Civilno društvo i razvoj. (2008). *Izveštaj o humanom razvoju*. Dostupno na: http://hdr.undp.org/sites/default/files/nhdr_2008_kosovo_se.pdf. Pristupljeno: 19.09.2018.
- European Union. (2013). *Capacity Needs and Trainings Assessment of Roma/Egyptian NGOs*. Dostupno na: <http://www.al.undp.org/content/dam/albania/docs/Capacity%20Needs%20and%20Training%20Assesment%20of%20Roma%20and%20Egyptian%20NGOs%20Report.pdf>. Pristupljeno: 2.05.2018.
- Ekumenska humanitarna organizacija (n.d.). *Ekumenska humanitarna organizacija*. Dostupno na: <http://www.ehons.org/en/>. Pristupljeno: 24.11.2018.
- Freire, P. (1972). *Cultural Action for Freedom*. Harmondsworth: Penguin.
- Freire, P. (1973). *Education as the Practice of Liberty*. New York: McGraw Hill.
- Građanske inicijative. (2011). *Procena stanja u sektoru organizacija civilnog društva u Srbiji*. Dostupno na: https://civilnodrustvo.gov.rs/upload/old_site/2012/10/Is-trazivanje-OCD-Sektor-u-Srbiji-Gradjanske-inicijative-web1.pdf. Pristupljeno: 23.06.2018.
- Građanske inicijative. (2014). *Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva*. Dostupno na: https://www.gradjanske.org/w-content/uploads/2014/10/072-CMR-Serbia-2013_srb.pdf. Pristupljeno: 28.08.2018.
- Građanske inicijative. (2019). *Procena potreba organizacija civilnog društva u Srbiji 2019. godine*. Dostupno na: <https://www.gradjanske.org/wp-content/up->

- [loads/2019/10/Izveštaj-o-proceni-potreba-OCD-u-Srbiji-2019.pdf](#). Pristupljeno: 6.11.2020.
- Herakova, L. L. (2009). Identity, Communication, Inclusion: The Roma and (New) Europe. *Journal of International and Intercultural Communication*, 2 (4), 279-297.
- Kocze, A. (2012). *Civil Society, Civil Involvement and Social Inclusion of the Roma*. Roma Inclusion Working Papers. Bratislava: United Nations Development Programme.
- Kunac, S., Klasnić K. i Lalić S. (2012). *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka*. Dostupno na: <https://pravamanjina.gov.hr/User-Docs/Images/dokumenti/Uključivanje%20Roma%20u%20hrvatsko%20društvo%20-%20istraživanje%20baznih%20podataka.pdf>. Pristupljeno: 2.03.2019.
- Klimova, A. I. (2005). *The Romani Voice in World Politics: the United Nations and Non-State Actors*. England: Burlington VT Ashgate.
- Milosheva-Krushe, M., Ivanova, A., Grosu, C., Krushe, D., Neagoe D., Gencev G., Hurrle J. & Rezmuves S. (2013). *Study on Roma Inclusion under the EEA and Norway Grants*. Sofia: Creda.
- McGarry, A. (2010). *Who Speaks for Roma*. New York: Continuum.
- McGarry, A. (2011). *The Roma Voice in the European Union: between National Belonging and Transnational Identity*. Brighton: Routledge.
- National Democratic Institute (2006). *The Hungarian Minority Self-Government System as a Means of Increasing Romani Political Participation*. Dostupno na: <https://www.osce.org/odihr/25974?download=true>. Pristupljeno: 2.02.2019.
- Novosadski humanitarni centar (n.d.). *Novosadski humanitarni centar*. Dostupno na: <http://www.nshc.org.rs>. Pristupljeno: 22.7.2018.
- Open Society Institute. (2001). *The Roma Education Resource Book*. Budapest: The Open Society Institute.
- Seran, A. (2013). Civil Society: A Study of Jurgen Habermas's Theory of Deliberative Democracy, *Communicare Journal of Communication Studies*, 2 (1), 73-83.
- Sobotka, E. (2011). Influence of Civil Society Actors on Formulation of Roma Issues within the EU Framework. *International Journal on Minority and Group* 3 (1), 22-34.
- Sterland, B. & Rizova G. (2010). *Civil Society Organizations Capacities in the Western Balkans and Turkey*. Sweden: TASC0.
- Trehan, N. (2001). In the name of the Roma? The role of private foundations and NGOs" in: Guy, W. (ed.), *Between Past and Future. The Roma in Central and Eastern Europe* (pp. 134-149). Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.
- UNICEF. (2009). *Education for Minority Communities: The Role of Community NGOs in Municipalities*. Paris: United Nations Children's Fund.
- World Economic Forum. (2013). *The Future Role of Civil Society*. Dostupno na: http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf. Pristupljeno: 4.11.2018.
- Zakon o socijalnoj zaštiti. (2011). "Sl. glasnik RS" br. 24/2011.